

УДК 37.034 – 053.6

В. Д. Попов

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКА

© Попов В. Д., 2015

<http://orcid.org/0000-0002-9576-0031>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.33266>

У статті проаналізовано суть і зміст особистісно орієнтованого психолого-педагогічного супроводу молодшого підлітка в процесі його виховання і розвитку, обґрунтовано необхідність забезпечення такого супроводу як умови успішного формування моральної спрямованості молодших підлітків. Розкрито виховний потенціал різних видів психолого-педагогічного супроводу, схарактеризовано етапи його здійснення.

Ключові слова: молодший підліток, особистісно орієнтований психолого-педагогічний супровід, моральна спрямованість, виховання, формування, розвиток.

Попов В. Д. Сущность и содержание личностно ориентированного психолого-педагогического сопровождения процесса формирования нравственной направленности младшего подростка.

В статье проанализированы сущность и содержание личностно ориентированного психолого-педагогического сопровождения младшего подростка в процессе его воспитания и развития, обоснована необходимость обеспечения такого сопровождения как условия успешного формирования нравственной направленности младших подростков. Раскрыт воспитательный потенциал разных видов психолого-педагогического сопровождения, охарактеризованы этапы его осуществления.

Ключовые слова: младший подросток, личностно ориентированный психолого-педагогическое сопровождение, нравственная направленность, воспитание, формирование, развитие.

Popov V.D. The essence and content of individually oriented psychological-pedagogical accompaniment of the formative process of the moral orientation of a younger teenager.

The article deals with the nature and content of the individually oriented psychological-pedagogical accompaniment of junior teen in the education and growth of a special kind of pedagogical support for students, which provides personal growth and education of the growing person in the educational process in educational institution The substantiation of the necessity of providing such support as a condition of the successful formation of the moral orientation of younger

teenagers is grounded. Thus this support contributes to the success of the formation of moral orientation, because it contains in itself the real possibility of developing of subjective capacity of the child. The article reveals the educational potential of different types of psycho-pedagogical accompaniment (accompaniment - cooperation, accompaniment - initiation, accompaniment - warning), the stages of its implementation (diagnostic; search; design (contractual); activity; reflexive are characterized.

Key words: *junior teenager, individually oriented psychological-pedagogical accompaniment, moral orientation, education, formation, growth.*

Постановка проблеми. Наявність ідеалів, самооцінок, засвоєних норм і правил суспільної поведінки засвідчує значний розвиток особистості молодших підлітків, формування у них “внутрішнього плану” (намір, позиція, спрямованість особистості), який є суттєвим чинником мотивації та організації їх поведінки. Однак цей “внутрішній план” ще не організований у цілісну систему, недостатньо стійкий і узагальнений. У зв’язку з цим часто змінюваними і неконкретними є ідеали підлітка (якийсь час йому подобається один герой, дещо пізніше – інший, наділений майже протилежними якостями). Він весь час відчуває дефіцит підтримки іншими людьми його вимог до себе. За її відсутності мотиви його поведінки і сама поведінка часто змінюються. Особливо гостро переживає підліток невідповідність між своїми цілями і можливостями. Високий рівень домагань нерідко спричинює невдачі у здійсненні задуманого, оскільки він береться за справи, до яких ще не готовий.

Вищезазначене зумовлює необхідність надання молодшому підлітку в процесі його виховання і розвитку психолого-педагогічного супроводу, який сприяє успішності формування моральної спрямованості школярів, оскільки містить у собі реальну можливість розвитку суб’єктного потенціалу дитини (Н. Михайлова, С. Поляков, Т. Строкова та інші).

Попри велику досить кількість наукових досліджень, які певним чином сприяють розв’язанню формування моральної спрямованості молодших підлітків, можна констатувати, що в сучасній педагогічній науці не розроблено достатньою мірою умови формування зазначеної якості, серед яких нами обґрунтоване забезпечення особистісно орієнтованого психолого-педагогічного супроводу вказаного процесу.

Мета статті – обґрунтувати необхідність забезпечення особистісно орієнтованого психолого-педагогічного супроводу як умову успішності процесу формування моральної спрямованості молодших підлітків.

Особливістю психолого-педагогічного супроводу є необхідність вирішення завдань *особистісного розвитку і виховання школяра* (у нашому випадку – молодшого підлітка) у складних умовах модернізації системи освіти, змін в її структурі та змісті. Тож сфера відповідальності психолого-педагогічного супроводу включає в себе завдання створення в навчально-виховному закладі успішного процесу виховання, спрямованого на соціалізацію дитини, її самореалізацію, оскільки повноцінний розвиток особистості є гарантом її суспільного благополуччя.

Стратегічна лінія психолого-педагогічного супроводу підлітків пов'язана із психолого-фізіологічними особливостями і моральними завданнями цього віку. Серед них, на думку А. Бодальова [2], Н. Синягіної [6], найбільш важливим є самовизначення у сферах загальнолюдських цінностей і міжособистісного спілкування. Вторинними стосовно цього є прийняття себе і зовнішності, а також набуття навичок чоловічої і жіночої поведінки, вміння спілкуватися з однолітками, особами своєї та протилежної статі, встановлення адекватних, більш незалежних взаємин у сім'ї, формування планів на майбутнє, життєвих стратегій. Дорослі повинні допомогти підлітку в пошуку культурних засобів вираження почуття дорослості, спонукати підлітка до з'ясування його сильних і слабких сторін, допомогти досягти успіху. У цьому випадку підліток буде приділяти увагу реальним проявам дорослості (прийняття відповідальності, вміння відстоювати власну точку зору).

Водночас суперечливість внутрішньої позиції підлітка полягає в тому, що, з одного боку, він прагне до самостійності, протестує проти опіки, контролю. З іншого – відчуває тривогу і побоювання, що не впорається з новим завданням. Він чекає від дорослого допомоги і підтримки, але не хоче відкрито визнати це. Цю складність і суперечливість внутрішньої позиції підлітка дорослий повинен зрозуміти і прийняти. І на основі цього розуміння будувати свої відносини з ним.

Складність визначеності суті психолого-педагогічного супроводу обумовлюється його використанням в якості інноваційної концептуальної ідеї, реалізація якої спочатку обмежувалась вирішенням екзистенційних проблем

підлітків. Педагогічні зусилля, що здійснювали професіонали-педагоги – класні керівники, вчителі, вихователі, шкільні психологи, орієнтувались на підтримку індивідуальної та суб'єктної своєрідності підлітка, підкріплення його реальних та потенційних можливостей і здібностей для саморозвитку, самовизначення [5].

Поступово об'єкт, предмет і зміст психолого-педагогічного супроводу значно розширились. Психолого-педагогічний супровід став визнаватись основою виховання – вільного (на противагу “педагогіці необхідності”), здатного навіть, за визначенням Н. Крилової [4], замінити функцію контролю в міру дорослішання дітей: “там, де є товариські (дружні) взаємини дорослого і дитини (тобто психолого-педагогічний супровід), там виховання як особлива педагогічна діяльність не є такою необхідною”. Тобто акцент робиться на специфічності психолого-педагогічного супроводу як альтернативі існуючій виховній практиці, яка ніби позбавлені демократичних, гуманістичних ідеалів.

Із таким твердженням ми не погоджуємося, а поділяємо позицію О. Газмана, О. Лідерс і Н. Михайлової, розробників теоретико-методичних засад психолого-педагогічного супроводу, які переконливо довели, що основи такого супроводу не суперечать ідеям особистісно зорієнтованого підходу, співзвучні з ними, водночас розвиваючи та культивуєючи суб'єктний потенціал дитини [5].

Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку і виховання підлітка в процесі формування його моральної спрямованості можливо реалізувати, використовуючи декілька видів педагогічного супроводу.

Перший – це *супровід-співробітництво* педагогів і підлітка. Суть співробітництва як педагогічної інновації досить детально відображена у працях Ш. Амонашвілі, В. Шаталова, С. Лисенкової, Є. Ільїна та інших відомих педагогів і полягає в наступному: дорослий (педагог) і вихованець спільно вирішують особисту, навчальну, життєву ситуацію, в якій опинився підліток, разом шукають з неї вихід.

Педагогічний ресурс супроводу-співробітництва певним чином унікальний: дорослий допомагає дитині усвідомити суть проблеми, виявити власні реальні та потенційні можливості, подумки застосувати варіанти рішень і обрати найбільш оптимальний із них.

Супровід-співробітництво передбачає спільне планування дорослого і дитини, аналіз, співтворчість, рефлексію, вимагає дій, необхідних для наступного самостійного подолання проблем, які виникли, тобто прояву особистої відповідальності, творчості, власних унікальних якостей підлітка.

Другий – це *супровід-ініціювання*, відомий з часів Сократа, суть якої слушно сформулювала М. Монтесорі: “Допоможи мені це зробити самому, нічого не роблячи за мене, спрямуй у потрібне річище, підштовхни до рішення, а все інше я зроблю сам” [5].

Організуючи супровід-ініціювання, педагог створює підлітку необхідні умови для вільного, індивідуального, самостійного вибору шляху та засобів вирішення виховних завдань і, тим самим, допомагає підлітку відкрити загально визнані моральні істини, реалізувати свій особистісний творчий потенціал, при цьому зберігаючи його індивідуальну своєрідність.

Третій – це *супровід-попередження*, коли особливого значення набуває специфіка підліткового віку, обмеженості індивідуального досвіду дитини. У цей період підлітки часто не усвідомлюють, до яких саме наслідків можуть призвести їхні дії, вчинки і навіть слова. Вони не в змозі вчасно помітити ознак неблагополуччя в різних видах діяльності, міжособистісних взаєминах із однолітками та дорослими, у власній поведінці. Випереджаючи небажані події, передбачаючи їх можливий негативний розвиток, педагог у рамках супроводу-попередження передбачає неправильні кроки дитини і, тим самим, допомагає обрати адекватні рішення, з урахуванням поведінки та діяльності проблемного підлітка.

При особистісно зорієнтованому підході до виховання найбільш поширеним є саме супровід-попередження, що реалізується у формах діагностичних засобів і тренінгових методик. У сфері виховання він здійснюється, починаючи з визначення емоційний переживань підлітка, гострота яких залежить від актуальності проблеми та її значущості для дитини, а зовнішні прояви – від типологічних особливостей підлітка. Глибокі переживання, як правило, охоплюють усе єство зростаючої особистості, відсунувши на задній план повсякденні справи і турботи. У цій ситуації логіка дій педагога дає можливість підлітку розібратися в сутності проблеми, намітити можливі варіанти дій по її розв’язанню, обрати найбільш оптимальний з них, стимулювати виконання прийнятого рішення.

Логіка супроводу-попередження обумовлена не лише типологічними характеристиками підлітка, а частіше – проблемою, яку визначив педагог і поки що не усвідомлює молодший підліток. Спостерігаючи за процесом особистісного розвитку і виховання, вчитель може прогнозувати подальший розвиток своїх вихованців, вибудувати сприятливі перспективи, які в змозі стати поштовхом до пошуку форми і конкретного змісту супроводу-попередження, здатного зняти гостроту проблеми або істотно мінімізувати її наслідки для розвитку і виховання підлітка.

Слід підкреслити, що супровід-попередження стає корисним, цінним для підлітків за умови, якщо його зміст і форми ненав'язливі і делікатні, сучасні, психологічно та педагогічно грамотні, адресні, дозовані, а головне, якщо супровід-попередження у всіх випадках повною мірою виконує своє розвивальне і виховне призначення, працюючи на перспективу.

Ураховуючи результати досліджень [1; 3; 7], виділяємо такі *етапи здійснення психолого-педагогічного супроводу*:

- *діагностичний*, на якому виявляється проблема або прогнозується можливість її виникнення; метою цього етапу є допомога підлітку в усвідомленні й формулюванні сутності своєї проблеми: “чого хочеться” (мотиви й інтереси), на що спроможна дитина (що дитина об'єктивно може зробити сама);

- *пошуковий*, який передбачає сумісну діяльність вихователя й вихованця з метою виявлення причин виникнення проблеми та знаходження різних шляхів її розв'язання: “що б хотілося вміти, знати, і що цьому заважає” (виявлення проблеми); результатом цієї діяльності є усвідомлення школярем своєї відповідальності за виникнення й розв'язання проблеми;

- *проектний (договірний)*, на якому розподіляються функції між підлітком і дорослим, окреслюються шляхи їх взаємодії: “що треба зробити, щоб це подолати” (проектування власної діяльності), “що об'єктивно ще не під силу, яка і від кого потрібна допомога” (проектування взаємодії). Засобом педагогічної підтримки в умовах, коли і дитина, і дорослий усвідомлюють існування проблеми, виступає договір. При цьому дитина бачить в особі вихователя помічника спільного розв'язання проблеми; інтереси педагога пов'язані з розв'язанням проблеми (тактичний інтерес) і можливістю

отримання підлітком навичок самостійності в процесі розв'язання власних проблем;

- *діяльнісний*, у процесі якого діє сама дитина, а вихователь схвалює, захищає й корегує її діяльність;

- *рефлексивний*, який передбачає обговорення та аналіз попередніх етапів діяльності, виявлення ступеня розв'язання проблеми; метою цього етапу є допомога дитині помітити зміни, які відбуваються в ній самій і навколо.

Висновок. Ми виходимо з того, що психолого-педагогічний супровід процесу формування моральної спрямованості молодших підлітків є не простим поєднанням різноманітних методів виховної роботи зі школярами, а виступає як комплексна умова, яка забезпечується особливою культурою підтримки і допомоги вихованцю у вирішенні завдань формування в нього моральної спрямованості. Забезпечення особистісно орієнтованого психолого-педагогічного супроводу виховного процесу вимагає розробки гнучкого персоніфікованого плану виховної роботи вчителем класним керівником з кожним вихованцем, який має включати: конкретизацію загальної мети виховання і врахування індивідуальних особливостей школяра, його здібностей, нахилів, творчих здобутків; врахування рівня моральності і сформованості активної моральної позиції у кожного вихованця; відбір доцільних виховних методів, засобів, що дозволяли б в обраних дітьми формах і видах позакласної діяльності ефективно впливати на їх моральну спрямованість; допомогу учневі у складанні індивідуального самовиховного плану морального самовдосконалення; прогнозування можливих змін у психологічній структурі підлітка внаслідок залучення його до різноманітних форм поза навчальної діяльності.

Література

1. Анохина Т. Опекун, контролер, організатор досуга или? / Т. Анохина // Народное образование. — 1998. — № 4. — С. 127–132.
2. Бодалев А. А. О воспитании некоторых нравственных качеств у школьника / А. А. Бодалев // Ученые записки ЛГУ. – 1956. – № 214.
3. Дейніченко Т. І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя / Т.І. Дейніченко // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. — Х. : ОВС, 2002. — Вип. 22. — С. 88–92.

4. Крылова Н. Можно ли управлять педагогической поддержкой, а если можно, то как? / Н. Крылова // Народное образование. — 2000. — № 3. — С. 91-98.

5. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://referatcentral.org.ua/>

6. Синягина Н.Ю. Психология и педагогика : Учеб. пособие под ред. А.А. Бодалева / Н.Ю. Синягина. — М. : Институт психотерапии, 2002. — С. 229–250.

7. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте / Д.Б. Эльконин // Хрестоматия возрастной психологии / Сост. Л.М. Семенюк; под ред. Д.И. Фельдштейна. — М., 1994. — С.169–175.